

Čiabūtis (*Dasein*) egzistencinių (*existenziell*) ir egzistencialiųjų (*existenzial*) apriorinių struktūrų analizė M. Heideggerio veikale *Būtis ir laikas*

TAUTVYDAS VĖŽELIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas, Filosofijos ir komunikacijos katedra, Trakų g. 1, LT-01132
Vilnius

El. paštas tautvydas.vezelis@vgtu.lt

Straipsnio tikslas aptarti Martino Heideggerio veikale *Būtis ir laikas* nagrinėtas pagrindines idėjas. Knygos analizėje pirmiausia susitelkiama ties klasikinės ontologijos problemomis. Autorius susikoncentruoja ties pasaulio samprata ir pagrindinių apriorinių čiabūtis (*Dasein*) egzistencialumo struktūrų analize. Šio veikalo egzistencinių struktūrų analizė atskleidžia čiabūčiai būdingus buvimo būdus. Supratimo ratas priklauso būties prasmės struktūrai, kuri yra pagrindinė ašis šioje filosofijoje. M. Heideggerio tvirtinimu, supratimo objektas gali būti aptinkamas pasaulyje. Tai reiškia, kad objektas gali turėti prasmę čiabūčiai tik tada, jei jis gali būti suvokiamas kaip turintis funkcinius santykius su kitais objektais santykių tinkle, kuris sudaro pasaulį. Būties prasmė skleidžiasi supratimo kelyje, kuriame buvimo kategorijos steigiamos remiantis egzistencine patirtimi ir sąvokiniais apmatais.

Raktažodžiai: būtis, laikas, pasaulis, erdvė, metafizika, tradicija

ĮVADAS

Vieno svarbiausių XX a. filosofijos veikalų *Būtis ir laikas* (Heideggeris 2014) (toliau – veikalas) vertimas – neabejotinai reikšmingas įvykis Lietuvos kultūriniam gyvenime, užpildantis didelę spragą pamatinių Vakarų civilizacijos tekstų vertimų srityje. Ilgametės tradicijas turinčios lietuvių tautos palyginti visai neseniai sunormintoje kalboje bet koks laiko patikrinto teksto vertimas, kuris gimtuoju žodžiu prabyla platesniajam inteligentijos ratui, atveria kelį įdėmesniems tyrinėjimams, leidžia kilti ginčams, lyginimams dėl idėjų, sakinių niuansų subtilybių tinkamo supratimo, yra vertas pasigerėjimo ir pagarbos. Reikšmingiausiu dalyku laikyčiau tai, kad labai jaunoje, dar iki šiol daugelio pagrindinių Vakarų filosofinės tradicijos tekstų gimtąją kalba neturinčioje kultūroje sukuriama puiki terpė vaikščioti jau tam tikrą mitologiją įgijusio M. Heideggerio veikalo kalbos keliais ir aplinkkeliais tiek humanitarinių mokslų srityje besidarbuojantiems mokslininkams, tiek dar tik pradedantiems pažinti su didžiuoju filosofu.

Vertimas ypač vertingas studijuojantiems vokiečių filosofo veikalą ir besigilinantiems į jį, aiškinantis įvairius niuansus gausioje kritinėje literatūroje. Būties prasmės klausimas, jo atnaujinimo būtinybė, savo titanišku siekiu žadinantis mąstyti daugybės tautų pasaulio skaitančiuosius yra jau savaime smagus intelektualinis nuotykis, net jeigu kelionėje kiltų abejonių, ar tokios paieškos nėra tuščia avantiūra. Vis dėlto įvairių pasaulio kultūrų mąstymo palikimas verčia pripažinti, kad kelionė į „savąją Itakę“ ar „pažadėtąją žemę“ yra vertinga pati savaime, o pats šis vaizdinys siekia dar mitinius archainius laikus, pačias giliausias sąmoningo žmogaus mentalines struktūras.

Dėl savaime suprantamų priežasčių veikalė keliamų problemų ratą apžvelgti ribotos apimtys apžvalginiam straipsnyje nėra paprasta¹. Tačiau veikalė išskylančių teorinių problemų supratimas visada reikalauja kaskart vis iš naujo užmegzti dialogą su vienu svarbiausiu XX a. filosofijos veikalų.

VEIKALO ARCHITEKTONIKA IR TIKSLAI

Didįjį savo veikalą *Būtis ir laikas* M. Heideggeris iš pradžių ketino pateikti kaip dviejų dalių knygą. Kiekvieną dalį turėjo sudaryti trys skyriai. Kadangi filosofas paruošti veikalą buvo verčiamas, pasirodė tik pirmoji iš dviejų planuotų knygų dalių. Ji susideda iš dviejų skyrių išsto įvado bei dviejų skirsnių, kurių kiekvienas turi po šešis skyrius. Pirmasis skirsnis vadinasi „Čiabūtis preliminarini fundamentali analizė“ (*Die vorbereitende Fundamentalanalyse des Daseins*), o antrasis – „Čiabūtis ir laikiskumas“ (*Dasein und Zeitlichkeit*).

Kaip galėtume apibrėžti pagrindinę šio veikalė temą bei jo architektonikos atsiradimo priežastį? Filosofas analizuoja žmogaus buvimo pasaulyje struktūras, taip tikėdamasis įveikti tai, ką jis vadina „būties užmarštimi“ (*Seinsvergessenheit*). Prisimenant Platoną pažymima, kad klausiti apie būtį ir jos prasmę reiškia mėginimą galynėtis su titanais, tačiau šis klausimas, nepaisant savo fundamentalumo, žmones domino visada ir yra, ko gero, toks pat senas kaip pati filosofija. Tačiau kas turima omenyje šitai klausiant? M. Heideggeris atkreipia dėmesį, kad visą Vakarų filosofijos istoriją tam tikra prasme galima vadinti „būties užmaršties“ istorija, nes pats to dažniausiai nesuvokdamas žmogus apie būtį mąsto kaip apie tam tikrą būvinį – pirminę idėją ar substanciją, dieviškąją esenciją ar absoliutinę sąvoką. Taip mąstant nepastebima, kad būtis apmąstoma taip, tarsi būtų susiduriama su tam tikra esencine duotybe. Bet ji nėra esencinė duotybė. Pagrindinis tradicinės filosofijos klausimas buvo ne *kas yra būtis*, o *kas yra tikroji būtis*, todėl jis buvo keliamas ne *existentia*, o *essentia* plotmėje. Esencinis klausimas užgožė egzistencinį ir nustumė jį į dėmesio centro periferiją. Vis dėlto klausimas, kas ji yra, – išlieka. M. Heideggerio manymu, beprasmiška klausiti, *kokia* ar *kas* yra tikroji būtis, jeigu nežinome, kas yra būtis *kaip* būtis, kokia yra tikroji „yra“ prasmė. Taip klausiant siekiama suprasti, kas ji yra iki jos esmės konstatavimo ir pažinimo. Prie būties prasmės klausimo neįmanoma priėti tol, kol nėra tam tinkamai pasiruošta. Siekiant į šį klausimą atsakyti, pirmiausia reikia tinkamai jį išskelti. O tam būtina atrasti tokią mūsų pačių – klausiančiųjų – poziciją, iš kurios jis tik ir gali būti tinkamai paklaustas. Ši pozicija siejama su kasdieniu žmogaus buvimu – ankstesne už bet kokią

¹ Lietuvoje M. Heideggerio filosofijai ir pačiai knygai dėmesio niekada netrūko. Atidžiau veikalą nagrinėjo A. Šliogeris (1989), A. Sverdiolas (1996; 2002), J. Girnius (2002), V. Vyčinas (2002), T. Kačerauskas (2006; 2008), A. Andrijauskas (2010), M. Gutauskas (2010), T. Sodeika (2010). Parašytos ir apgintos penkios disertacijos, kuriose nuodugnai aptarta veikalė plėtojama problematika. Jų autoriai: A. Žukauskaitė (1997), A. Dainys (2008), J. Saldūkaitė (2011), N. Stasiulis (2014), T. Vėželis (2014). Problemos, plėtojamos veikalė, plačiau aptartos pokalbiuose su veikalė vertėju į lietuvių kalbą (Vėželis 2015a; 2015b; 2015c; 2015d). Dėl jų gausos straipsnių, skirtų veikalė plėtojamos problemoms, neapžvelgsime.

teorizavimą „vidutiniška kasdienybė“ (*durchschnittliche Alltäglichkeit*). Kasdienybėje žmogus jau supranta būtį, nors savojo supratimo gerai nesuvokia ir gyvai nepatiria. Todėl vienas iš esminių veikalo uždavinių siekiant apibrėžti būties mąstymo lauką yra taip nuskaidrinti kasdienį žmogaus buvimą, kad jame glūdintis būties supratimas atsiskleistų ir taptų išgyventas. Visos polemikos su Vakarų filosofine tradicija esmė ir priekaištas, kad į šią kasdienybę ji nekreipė dėmesio. Filosofo manymu, visa iki tol buvusi metafizika buvo esencialistinė arba „platoniška“ tuo požiūriu, kad žmogaus esmę atskyrė nuo jo kasdienybės ir iškėlė bei patalpino „anapus“. Pačioje tradicijoje tai įdiegė dualistinę subjekto ir objekto, pažįstančiojo ir pažįstamojo perskyrą, tai galiausiai nulėmė ir nuolatos gilino „būties užmarštį“. Žvelgiant iš fenomenologinių pozicijų, toks abstrahavimo procesas, kai žmogiškasis subjektas tampa atskirtas nuo savojo gyvenamojo pasaulio ir netgi su juo supriešinamas, M. Heideggeriui atrodo nepriimtinas ir kritikuotinas.

Jau pirmojoje knygos įvado dalyje „Buvimo klausimo būtinumas, struktūra ir pirmumas“ (*Notwendigkeit, Struktur und Vorrang der Seinsfrage*) veikalo tyrinėjimo siekinys apibrėžiamas kaip „[b]uvimo klausimo raiškios kartotės būtinumas“ (*Die Notwendigkeit einer ausdruecklichen Wiederholung der Frage nach dem Sein*) (Heidegger 1927: 1; 2014: 2). Filosofas tvirtina, kad tradicinė ontologija pragaištingai pražiūrėjo šį klausimą, laikydama būtį pačia „bendriausia“ (*allgemeinste*), „neapibrėžiama“ (*undefinierbar*) arba „savaime suprantama“ (*selbstverständliche*) sąvoka (1927: 3(4); 2014: 3(4)). Tokie tradicijoje susiformavę būties sąvokos apibrėžimai nulėmė mūsų abejingumą jos prasmės klausimui ir yra didžiausi kliuviniai šio klausimo atnaujinimui. Nors tradicinė filosofija mąstė apie būtį, jos prasmė nebuvo mąstoma kaip pati pagrindinė tema – tokia skleidžiama mintis persmelkia visą kuriamos fundamentaliosios ontologijos projektą. Siekiama suprasti pačią būtį, kuri būtų atskirta nuo bet kokių rūšinių būtybių ar būvinių. Kitaip sakant, būtis yra atskiriama nuo būvinių ir visa ko, kas sudaro fizinę pasaulio visumą. Būtis esti ne taip, kaip koks nors būvinys. Ji yra tai, kas nulemia ar apibrėžia būvinius kaip tokius, ir tokiomis sąvokomis, kuriomis būviniai jau yra suprantami. Mėginamos nustatyti sąlygos bei kriterijai, dėl kurių bet kokios rūšies būvinys gali pasirodyti iš viso.

Tvirtinama, kad tinkamai užklausus ir apibrėžus būtį, mums paaiškės ir būties prasmė. „Prasmė“ M. Heideggeriui reiškia užmoju (*Vorhabe*), numatymu (*Vorsicht*) ir užbėga (*Vorgriff*) struktūruojamą apmatą (*Entwurf*), kuriais remiantis kas nors taps suprantamas kaip kas nors ([a]us dem her etwas als etwas verständlich wird) (1927: 151; 2014: 126). Tiek, kiek ši būties prasmė eina prieš bet koki supratimą kaip ar koku būdu koks nors būvinys ar būviniai egzistuoja, ji yra „ikisąvokinė“, „nedalykinė“ ir todėl „ikimokslinė“. Taip fundamentalioji ontologija būtų supratimo, vykstančio anksčiau bet kokių kitų pažinimo būdų, pavyzdžiui, tokių kaip logika, teorija, rūšių ontologija ar refleksyvusis mąstymas, aiškinimas. Taip pat nėra jokios kitos prieigos prie būties, išskyrus per pačius būvinius – vadinasi, būties klausimo siekimas neišvengiamai reiškia klausinėjimą apie būvinį, sutelkiant dėmesį į jo buvimą. M. Heideggeris tvirtina, kad tikroji buvimo supratimas (*Seinsverständnis*) gali tęstis tik besiremiant atskirais būviniiais, ir kad geriausias metodas siekti būties neišvengiamai apima hermeneutinio rato rūšį; turime pasikliauti pasikartojančiu bei laipsniškai progresuojančiu interpretacijos aktu: „Fenomenologinio aprašymo metodinė prasmė yra išsklaida“ (*der methodische Sinn der Phänomenologischen Deskription ist Auslegung*) (1927: 37; 2014: 31).

ČIABŪTIES (DASEIN) APRIORINIŲ EGZISTENCIŲ STRUKTŪRŲ ANALITIKA

Parengiamosios fundamentaliosios *Dasein* analizės įžangoje keliamas klausimas, kas yra tasai būvinys, kuris suteiks priartėjimą prie būties prasmės klausimo. Paaiškėja, kad tai gali būti tik toks būvinys, kuriam būties klausimas yra svarbus, kuriam rūpi būtis. Tokį būvinį

M. Heideggeris vadina *Dasein*, vokiška sąvoka, kuri išreiškia gyvenimą, esamybę arba pažodžiui – *čiabūtį*, pabrėžiant *čia* ir *dabar* esantį išgyvenamą konkretumą. Metodas, toliau plėtojamas *Būtyje ir laike*, neatsiejamas nuo pastangų apibrėžti ir nustatyti savybes ar charakteristikas ir taip per *čiabūties* laikiškumo interpretaciją kartu artėti prie pačios būties prasmės atskleidimo. Pateikiama egzistencialiųjų analitika aprašinėjamas kasdieniškas, banalios būties būdas, kuris ir skleidžiasi „vidutiniškoje kasdienybėje“. Veikale plėtojamos egzistencialiosios analitikos objektas – žmogaus kasdienės egzistencijos apriorinės struktūros, o šių struktūrų aprašymas ir turi atsakyti į klausimą *kas* yra arba *kokia* yra žmogaus būtis. Egzistencialiųjų analitika siekiama nagrinėti ne vadinamąsias ontines, t. y. empirines žmogaus gyvenimo ir veiklos apraiškas, bet atskleisti patį ontologinį žmogaus būties branduolį, kuris ir įvardijamas sąvoka *Dasein*. Į ontologiją kaip būties teoriją M. Heideggeris gilinasi analizuodamas žmogaus kaip *Dasein* egzistencialiąsias struktūras, nes tikslus ir aiškus paties būties prasmės klausimo formulavimas reikalauja preliminarus žmogiškosios būties išaiškinimo. Žmogaus būties klausimas eksplikuojamas transcendentaliame horizonte ir yra tarsi prolegomenai būties mąstymui ir būties prasmės atskleidimui.

Ši sugebėjimą suvokti pasaulio ir savo paties buvimą, būti atsakingam už savo buvimo pasaulyje būdą, M. Heideggeris nusako egzistencijos (*Existenz*) terminu. „Čiabūties ‘esmė‘; – rašo M. Heideggeris – „glūdi jos egzistencijoje“ (*das „Wesen“ des Daseins liegt in seiner Existenz*) (1927: 42; 2014: 35). Tokią žmogaus būties arba jo egzistencijos struktūros aiškinimą jis ir vadina *čiabūties egzistencialiųjų analitika* (*Die existenziale Analytik des Daseins*) (1927: 13; 2014: 11). Ši analitika yra žmogiškosios būties aiškinimas remiantis jos modusais, kuriuos M. Heideggeris vadina egzistencialiais, norėdamas pabrėžti savo filosofijos skirtumą nuo tradicinės ontologijos, kuri esinius ir jų struktūrinius elementus apibūdina kategorijomis. Jeigu klasikinėje metafizikoje visi būviniai aiškinami kategorijomis, fundamentinė ontologija analizuoja atvirą žmogiškojo buvimo struktūrą, todėl remiasi egzistencialiais. Pagrindinis egzistencialas ir yra egzistencinis žmogaus atvirumas pasauliui (*Existenz*), kai visi kiti egzistencialai yra tik pastarojo išvestiniai modusai.

Kalbant dar kitaip, *Būtis ir laikas* yra būties prasmės, apibrėžtos laikiškumo, ir laiko, kaip būties supratimo horizonto, tyrinėjimas. Savo filosofinę žiūrą M. Heideggeris pristato kaip fenomenologinę ontologiją, pradėdamas analizuoti *Dasein* buvimo pasaulyje pobūdį. Tai yra sąvoka, kurią M. Heideggeris vartoja įvardyti būviniui, suvokiančiam savo paties būtį. *Čiabūtis* kitų būvinių buvimo atžvilgiu turi tiek ontinę egzistencinę, tiek ontologinę egzistencialią pirmenybę, nes yra tokia būtybė, kuri gali suvokti ne tik savo, bet ir kitų būvinių egzistavimą. *Dasein* buvimas skiriasi nuo kitų būvinių ir tuo, kad jis gali projektuoti savo paties galimybę. *Dasein* faktiškumo (*Faktizität*) struktūrą sudaro projektuojamos savasties galimybė ir tuo ji skiriasi nuo objektyviai esančios esamybės faktiškumo. *Dasein* gali būti autentiškas arba neautentiškas, priklausomai nuo to, ar jo projektuojama buvimo galimybė priklauso ar nepriklauso savasčiai. Autentiškumas ir neautentiškumas yra fundamentaliosios *Dasein* buvimo galimybės. Egzistencialiais M. Heideggeris vadina pamatines *čiabūties* buvimo apibrėžtis, taip jas atskirdamas nuo kategorijų, kuriomis apibrėžiamas nežmogiškų daiktų būvinių buvimas. Egzistencialiosios apibrėžtys yra pamatinės sudedamosios *Dasein* buvimo struktūros dalys. Savo ruožtu kategorijos yra „po ranka“ (*zu-handen*) ar „prieš ranką“ (*vor-handen*) esančių būvinių apibrėžtys. Parankumas (*Zuhandenheit*) ir esamumas (*Vorhandenheit*) atskiriami kaip skirtingi susitikimo su pasaulyje esančiais būvinais modusai. *Vorhandenheit* išreiškia duotybę, objektiškumą, štai ten esančio objekto pobūdį, nusako teorinių svarstymų ir mokslinių studijų dalyką. Gamta yra priešranki esamybė fizikui ar biologui, lygiai kaip uoliena

geologui ar paleontologui. Bet kitaip su šia medžiaga susitinka skulptorius ar statybos meistras. Jo santykis su akmeniu, svarbus jo buvimui, yra parankumas.

Esminėmis ontinio lygmens (*Existentiell*) apibrėžtimis laikomus „esamumą“ ir „parankumą“ M. Heideggeris skiria nuo ontologinių *čiabūties* buvimo determinantų, kuriuos jis vadina egzistencialais. Išskirtiniai egzistencialai, arba apriorinės žmogaus būties struktūros, yra: prasmė (*Sinn*), „buvimas pasaulyje“ (*In-der-Welt-sein*), pasauliškumas (*Weltlichkeit*), atvertumas (*Erschlossenheit*), pajaustis (*Befindlichkeit*), supratimas (*Verstehen*), galimybė (*Möglichkeit*), dviprasmybė (*Zweideutigkeit*), įmestumas (*Geworfenheit*), šneka (*Rede*), tūlas (*das Man*), rūpestis (*Sorge*), baimė (*Angst*) ir daugybė kitų išvestinių ir tarpusavyje persiklojusių egzistencialų, kurių skaičius baigtinis.

Dasein visada yra „buvimas pasaulyje“ (*In-der-Welt-sein*). Buvimas pasaulyje yra M. Heideggerio dualumą išreiškiančių terminų kaip subjektas ir objektas, sąmonė ir pasaulis pateikimas. Taip suponuojama mintis, kad daiktų skirstymas į subjektus ir objektus, kurių mes aptinkame Vakarų tradicijoje ir savo kalboje, turi būti peržengtas, kaip to reikalavo fenomenologinėje tradicijoje išplėtotą intencionalumo sampratą. Galima netgi tvirtinti, kad pats veikalo pirmasis skirsnis paremtas *čiabūties* erdvinio buvimo analize. Taip oponuojama tradicinei pasaulio, kaip daiktų talpyklos, sampratai. Nors tradicinę sampratą būtų galima laikyti „sveiko proto“ vaizdiniu, bet tai, mąstytojo požiūriu, yra „vulgarioji“ pasaulio samprata. Tikrojo suvokimo prielaida yra tokia, kad visi daiktai ir įvykiai atsiveria aktualiai mūsų patirčiai. Įprastai kasdieniškai sąmonei pasaulis yra ne transcendentinė, o imanentinė tikrovė. Veikale pateikiamas pasaulio kaip transcendentinės imanencijos vaizdinys, kuris nesutampa tik su jusliška duotimi. Pasaulis yra sudėtinė *Dasein* dalis, struktūrinis „buvimo pasaulyje“ komponentas. Kaip „buvimas pasaulyje“, *Dasein* turi laikiškumą ir erdviškumą. *Dasein* erdviškumą sudaro nuotolio naikinimas ir kryptingumas. Nuotolio naikinimas yra būvinių dėlėjimo vienas greta kito būdas. Bet skirtingai nuo kitų būvinių, *Dasein* buvimo būdas turi kryptingumo pobūdį, jis neturi būti suprstas kaip būviny šalia kitų būvinių. Žmogus yra pasaulyje ne taip, kaip vanduo stiklinėje ar suolas auditorijoje. Pats buvimas yra nuolatinis santykis, neatskiriamas susietumas su gyvenamąja aplinka. Vanduo gali tiek būti, tiek nebūti stiklinėje, o žmogus, kaip *čiabūtis* visada yra „įbūtis“ (*In-Sein*), kuri nuolatos realizuojasi pasaulyje. *Dasein* visada yra pasaulyje ir pasauliškai. Erdviškumas *čiabūčiai* jau yra egzistencinis erdviškumas. Pasauliškumas (*Weltlichkeit*) yra tam tikra nuoroda, jog tokioje žiūroje nėra metafizinio sielos ir kūno dualizmo ir galimybės atskirti būtų nuo *čiabūties*. Pasaulis nėra nei daiktai, nei daiktų visuma, nei objektas. Dėl šios priežasties „įpasauliškumo“ (*Innerweltlichkeit*) negalima aprašyti substancinėmis kategorijomis. Pasaulį M. Heideggeris vadina vienu iš egzistencialų, kuris sutampa su žmogiška realybe (filosofui pasaulis be žmogaus neegzistuoja) ir tuo pačiu yra žmogaus egzistencijos apriorinė struktūra.

„Buvimas pasaulyje“ (*In-der-Welt-sein*) yra praeities modusas, buvimas ties įpasaulišku būviniu (*Sein-bei-Innerweltlichem Seiende*) – dabarties, o buvimas „pirma savęs“ (*Sich-vorweg-sein*) – ateities modusas. Praeities modusas žmogaus egzistavime realizuojamas kaip faktiškumas, arba įmestumas, dabarties modusas kaip „pasmerktumas“ vidutiniškai kasdienybei, beveik visada besiskleidžiančioje tūlo (*das Man*) būsenoje, o ateities modusas – kaip apmatas (*Entwurf*).

Pasaulis yra ne tik esančiųjų (*vorhanden*) ir parankių (*zuhanden*) esinių visuma, bet taip pat sritis, kurioje *Dasein* turi santykį su savo paties būtimi. Šis santykis yra sudėtinė *Dasein* dalis, struktūrinis „buvimo pasaulyje“ komponentas. Kartu pasaulis yra apriorinė, transcendentalinė ir fundamentaliausia žmogaus egzistencijos struktūra. M. Heideggeriui jis nėra nei

daiktas, nei koks kitas būvinys, nei daiktų ar būvinių visuma. Bendriausia prasme pasauliu čia laikomas žmogaus būtiškojo santykio su daiktais galimybė. Šios galimybės struktūrą atskleidžia paties sutinkamo būvinių padėtis. Daiktai iš pasaulio atsiveria ne kaip esamieji, gryniesi objektai (*Vorhandenes*), o kaip įrankiai (*Zeuge*). Jie turi parankinių (*Zuhandenes*) arba parankybės (*Zuhandensein*) statusą ir atsiveria betarpiškai.

Pateikdamas *čiabūtis* buvimo pasaulyje analizę mąstytojas atsiremia į kasdienybės plotmę, kurią ankstesnė filosofinė tradicija ignoravo; šis lygmuo ankstesnėje metafizikoje liko neįprasmintas. Konkretus žmogaus buvimas pasaulyje susiejamas su konkrečiu faktiškumu (*Faktizität*). Jeigu ankstesnė fenomenologinė tradicija (pvz., E. Husserlio filosofija) dar apeliavo į antlaikiškąją tiesą, gnoseologinės jos pretenzijos M. Heideggerio filosofijoje pakeičiamos ontologinėmis orientacijomis, taip suabejojant įprastą hierarchiją ir ją apverčiant. Susitikimas su pasaulio daiktiškumo faktiškumu yra pirminis pažinimo atžvilgiu. Nors matome tam tikrą orientaciją į patyriminį sluoksnį, tai nėra tik patyrimo sinonimas ar pakaitalas. Kartu tai ir tam tikros patyriminės erdvės pristatymas. Siekiama parodyti, kad buvodami pasaulyje mes paprastai nepastebime savojo buvimo esminio reikšmingumo. Į jį neatkrepiame dėmesio todėl, kad, viena vertus, buvimo pasaulyje realijos nėra vienareikšmės, kita vertus, ligtolinei metafizikos tradicijai atrodė, jog tai neverta dėmesio. Bet pristatant konkretų kasdienio buvimo realijų turinį ir siekiama atskleisti, kad tai, kas žmogui paprastai atrodo visiška banalybė, slepia esmingiausius dalykus. Šios vidutiniškosios kasdienybės patyrimo realijos aprašomos labai įvairiai, atskleidžiant, kad visada esame su kuo nors susiję, kuo nors rūpinamės, išgyvename įvairiausias būsenas, kuo nors naudojames, ką nors nustatome ir galiausiai pažįstame. Čia pažinimas nėra kažkuo išskirtinis, tėra tik vienas iš buvimo pasaulyje būdų. Atmetant epistemologines pretenzijas, atsiejančias pažinimą nuo buvimo ir įvedant hermeneutinę perspektyvą, tvirtinama, kad tai tik sambūvio (*Mitsein*) pavidalas ir išvestinis supratimo (*Vers-
tehen*) modusas.

Pats *Dasein* atsiskleidžia pajauties, supratimo ir šnekos egzistencialais. Pajautis (*Befindlichkeit*) nurodo į tam tikrą *Dasein* ontologinį išaknytumą arba tokio išaknytumo nebuvimą, būdą, kuriuo per nuotaiką ar savirasties pajautą *Dasein* išgyvena pirmąją būties patirtį. Tokios patirties pobūdį visada ir lemia konkrečioje situacijoje išgyvenama nuotaika. Pabrėžiant situaciškumą siekiama parodyti, kad kiekviename „yra“ būtis atsiskleidžia įvairiausiai pavidalais, išreiškia kokį nors savo aspektą. Trečioji vienaskaitos formos „yra“ (*ist*) gramatinė kategorija labiausiai dominuoja mūsų būties supratime, jį steigia. Per šį „yra“ mes ir įgyjame tam tikrą buvimo sampratą. Šneka yra būdas, kuriuo *Dasein* šios patirties suvokimą gali perteikti.

Čiabūtis „čia“ (*da*) gali atsiskleisti savęs atradimo arba supratimo modusuose. Šis „čia“ taip pat rodo *Dasein* būties įmestumą (*Geworfenheit*), kurioje jis visada save aptinka pasaulyje iš anksto, niekada tikrai nežinodamas nei iš kur, nei kam jis čia yra. Šis dvigubas nežinojimas savąją egzistenciją daro ypač juntamą. Kartu buvimo tokiame nežinojime būdas angažuoja; tokios tarpinės būsenos išgyvenimas leidžia atsirasti atsakomybės pojūčiui. Nei žinodami kodėl, nei kokiam tikslui buvome perduoti konkrečiai išgyvenamai faktinei tikrovei, esame atsakingi už savąjį buvimą „čia ir dabar“. Faktiškumas kartu yra nuoroda į šį *čiabūtis*škumą. Savo paties įmestį *Dasein* suvokia projektuodamas save kaip faktinę galimybę.

Pajauties egzistencialas atsiskleidžia nuotaikos ir įmesties išgyvenimo būdais. *Dasein* santykyje su savo egzistencija atsiskleisti gali autentiškai (*eigentlich*) arba neautentiškai (*uneigentlich*). Filosofo požiūriu, tiesa ir yra šis atsiskleidimas, be kurio jos būti negali. Pilnatviškas atsiskleidimas sau grindžiamas buvimo pasaulyje rūpesčiu (*Sorge*). *Čiabūtis* buvimas yra

rūpestis, kurio prasmė – laikas. Iš čia jis kelia autentiškumo problemą, tai yra mirtingosios čiabūties gebėjimą egzistuoti suprantant savąjį buvimą. Vyrauja nuotaika, kad nėra nieko užtikrinančio, kad toks galutinis supratimas yra įmanomas iš viso, bet taip atveriamas įprastinio „vulgarus“ ir autentiškai ekstatiškai išgyvenamo laikiškumo skirtumas. Rūpestis yra egzistencialas, kuris pažymi tris pagrindines čiabūties esmingos vienovės struktūras, kurios įvardijamos sąvokomis: apmetimas (*Entwerfen*), įmestumas (*Geworfenheit*) ir rūpinimasis (*Besorgen*). Projektuodamas savo buvimo pasaulyje galimybes čiabūtis visada yra pirma savęs. Kaip įmesta ji yra jau pasaulyje. Kaip jau būdama pasaulyje, visada aptinka save prie „įpasauliškai“ būvančiojo (*Innerweltlich Seiendes*). *Dasein* atsiskleidžia kaip savasties projekcija link savo potencialumo. Laisvė suprasti savo paties potencialumą reiškia laisvę projektuoti save autentiškai arba neautentiškai. Jis yra laisvas projektuoti save arba ne projektuoti, įgyvendinant save atsiskleisti arba neatsiskleisti. *Dasein* atsiskleidžia save kaip rūpestis ne tik su daiktais parankiu (*zuhanden*) ar esamu (*vorhanden*) būdu, bet ir savo buvimu pasaulyje. Rūpestis (*Sorge*) apima tiek rūpinimąsi parankiais daiktais, tiek rūpinimąsi priešrankia daiktiška esamybe, tiek *Dasein* rūpestį savo pačios savastimi. Jis čia turi ontologinį statusą ir yra vienas iš egzistencialų. Rūpestis skleidžiasi pasauliu ir pasaulyje, kuriame yra ir kitų būvinių. M. Heideggeriui apdairus rūpinimasis pirmiausia reiškia parankųjį, praktinį, t. y. ikeitorinį santykį su greta esančiais daiktais. *Dasein* rūpinasi ne tik kitais esiniais, bet ir būtimi bei laiku. Šiuo fundamentaliu susirūpinimu savo buvimu jis projektuoja savo paties potencialumą. Buvimas su kitais, arba čiabūtis kartu su kitais (*Mitdasein*), rūpinimasis kitais bei pasauliu yra būdai, kuriais ir reiškiasi *Dasein* buvimas pasaulyje. Per šį rūpinimąsi jis supranta ir transcenduoja save. Įdomu pažymėti, kad nesuinteresuotumas ką nors daryti čia laikoma aukščiausia rūpesčio forma. Išryškindamas tokią kasdienę patirties egzistencinę struktūrą M. Heideggeris kalba apie dalykus, kurie tradicinei metafizikai nepriimtini, bet būtent todėl ji ir negalinti „užgriebti“ būties.

IŠVADOS

Nepaisant sąlyginės užsibrėžtų fundamentinių tikslų nesėkmės, M. Heideggerio veikale pateikta egzistencinių ir egzistencialiųjų žmogaus buvimo struktūrų analizė padarė didžiulę įtaką ne tik filosofijai, bet ir įvairioms kitoms kultūros sritims. Tyrinėtojų požiūris į veikale analizuojamą problematiką vis dėlto išsiskiria. Vieni (pvz., E. Levinas², W. Richardsonas, G. Steineris³) pabrėžia didžiulį indėlį atskleidžiant kismo ir laiko prioritetą žmogaus egzistencijai statikos ir erdvės atžvilgiu. Kiti (pvz., A. Šliogeris⁴), priešingai, ypač vertindami nuoseklią erdvinę žmogaus buvimo pasaulyje analizę pastebi, kad vėlyvuosiuose M. Heideggerio veikaluose laiko kategorija išnyksta arba pasirodo kaip atsitiktinis epizodas ir yra traktuojamas tik „būties užmaršties“ istorijos kontekste.

Nepaisant galutinio aiškumo stokos apie būties prasmę, apriorinių egzistencialumo struktūrų analizė atskleidžia, ką reiškia žmogiškajai būtybei egzistuoti laikiškai. Baigtinumo apmąstymas parodo, jog autentiško gyvenimo esmingiausia sąlyga yra nuolatinis savo gyvenimo projektavimas baigtinumo horizonte. Knygoje išplėtota idėja, kad žmogaus buvimas

² E. Levinas kalba apie tai, kad M. Heideggeris išmokė mus mąstyti būtį (*Sein*) veiksmažodiškai (Levinas 1994).

³ G. Steineris pabrėžia laikiškumo aktualumą pastebėdamas, kad „[p]ati *Dasein* prasmė yra 'laike'. O pati „[l]aikiškumą sukonkretina stulbinanti tiesa, kad visa būtis yra būtis-myriop“ (Steineris 1995: 134).

⁴ A. Šliogeris knygoje „Pokalbiai apie esmės“ plėtojamoje temoje apie kalbos ir laiko santykį pabrėžia, kad „[a]nkstyvasis Heideggeris irgi sudaiktina laiką, tačiau vėliau atsipeikėja, matyt, pagaliau supratęs, kad laikas yra tokia pat chimera kaip kentauras ar nekaltas prasidėjimas“ (Šliogeris Gustas 2013: 220).

yra baigtinis laikas, nutrynė „laikiškosios žemiškosios“ ir „viršlaikiškosios amžinosios“ būties perskyrą, o tokia anapusbės kritika lėmė šiuolaikinės mąstysenos lūžį. Laikydamas laiką ke-liu į būties prasmės supratimą, M. Heideggeris iš pagrindų keitė ir veikė tradicinėje Vakarų metafizinėje tradicijoje keliamų problemų lauką. Jeigu į anapusinę transcendenciją orientuo-tiems apaštalui Pauliui, Aurelijui Augustinui, Martinui Lutheriui ar Sørenui Kierkegaardui savastis atrandama per santykį su Dievu, M. Heideggeriui Dievo egzistavimo ar neegzista-vimo klausimas nėra filosofškai tinkamas. Savastis gali realizuotis ir tapti tuo, kas ji iš tiesų yra per akistatą su mirtimi, ryžtingai angažuojantis prasmingam buvimui savojo baigtinu-mo akivaizdoje. Būties mąstymą ne amžinybės, o laiko akiratyje, jos „įkurdinimą“ šiapusybės totalizacijoje, kismo arba dinamikos elementų įnašą į tradicinio „substancinio“ mąstymo stilistiką galima laikyti ryškiausiais knygos daromo poveikio bruožais. Veikalo aktualumas daro didžiulę įtaką kitoms disciplinoms dėl daugybės priežasčių. Pirmiausia, mes išmoks-tame priimti dinaminį savo egzistencijos pobūdį, priimti savo pačių bei visų daiktų tėkmę ir kitimą. Kaip ir kai kuriose nevakarietiškoje mąstymo tradicijose (budizme, dzenbudizme ar daoizme) M. Heideggeris savastį supranta labiau kaip laikinį fenomeną, o ne belaikišką, nesikeičiančią „substanciją“, kuri buvo svarbiausias principas tradicinėje Vakarų metafizikoje.

Veikalas, kuris galbūt tebuvo tik įpusėtas, perorientavo hermeneutiką į ontologinės pro-blematicos akiratį, taip atverdama kelią tiek savo sekėjams, tiek kritikams. Greta amžinin-kų – Hanso G. Gadamerio, Emenuelio Levino ir kitų – liudijamo akių atvėrimo išgyvenamos patirties pirmą kartą susidūrus su tekstu, pamatinės M. Heideggerio ontologijos projektas kritikuojamas tiek dėl savo totalitarinės mąstymo išsklaidos stilistikos, tiek dėl metodologinių priežasčių. Veikalui prikišamas pernelyg trumpas kelias link pamatinės ontologijos nepaisant egzegezės, istorijos, psichoanalizės ir kitų disciplinų, mėginimas atsidurti hermeneutinio rato viduryje tartum vienu šuoliu, taip tarsi paneigiant savo paties iškeltą principą, kad supratimas vyksta visada remiantis ankstesniu supratimu. Mes tegalime prisiminti, kad interpretacijų klausimų konfliktai tik dar kartą liudija neblėstantį *Būties ir laiko* aktualumą ir įdomumą.

Būties mąstymo ir autentiško gyvenimo, neatsiejamo nuo nuolatinio savo buvimo pro-jektavimo baigtinumo akistatoje, tema plėtojama ir visoje vėlesnėje M. Heideggerio filosofi-joje.

Gauta 2016 05 24
Priimta 2016 06 29

Literatūra

1. Andrijauskas, A. 2010. *Neklasikinės ir postmodernistinės filosofijos metamorfozės*. Vilnius: Meno rinkos agentūra.
2. Dainys, A. 2008. *Kalbos duotis Wittgensteino ir Heideggerio filosofijoje*. Vilnius: VU leidykla.
3. Girnius, J. 2002. *Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai*. Kaunas: VDU leidykla.
4. Gutauskas, M. 2010. *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris*. Vilnius: VU leidykla.
5. Heidegger, M. 2014. *Būtis ir laikas*. 2-oji pataisyta laida. Vertė T. Kačerauskas. Vilnius: Technika.
6. Heidegger, M. 2003. *Meno kūrinio ištaka*. Vert. T. Sodeika, J. Jonutytė. Vilnius: Aidai.
7. Heidegger, M. 1927. *Sein und Zeit*. Halle: Max Niemeyer Verlag.
8. Kačerauskas, T. 2006. *Filosofinė poetika*. Vilnius: Versus Aureus.
9. Kačerauskas, T. 2008. *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*. Vilnius: Technika.
10. Levinas, E. 1994. *Etika ir begalybė*. Vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
11. Richardson, W. J. 2003. *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*. Preface by Martin Heidegger. Fortieth Anniversary Edition, with New Writer's Preface and Epilogue. New York: Fordham University Press.
12. Saldukaitytė, J. 2011. *Skirties mąstymas M. Heideggerio ir E. Levino filosofijoje*. Vilnius: VU leidykla.
13. Sodeika, T. 2010. *Filosofija ir tekstas*. Kaunas: Technologija.

14. Stasiulis, N. 2014. *Aristotelio filosofijos reikšmė Heideggerio mąstyme*. Vilnius: VU leidykla.
15. Steiner, G. 1995. *Heideggeris*. Vertė L. Jonušys. Vilnius: Aidai.
16. Sverdiolas, A. 2002. *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofijos studijos – I*. Vilnius: Strofa.
17. Sverdiolas, A. 1996. *Steigtis ir sauga*. Vilnius: Strofa.
18. Šliogeris, A. 1989. *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas*. Vilnius: VU leidykla.
19. Šliogeris, A. 2013. *Pokalbiai apie esmes*. Vilnius: Tyto alba.
20. Vėželis, T. 2014. *Gamtos ir technikos santykio problema Heideggerio dialoge su daoizmu*. Vilnius: LKTI leidykla.
21. Vėželis, T. 2015a. „Čiabūties regionai Heideggerio veikale *Būtis ir laikas* (pokalbis su veikalo vertėju T. Kačerausku)“, *Logos* 82: 90–103.
22. Vėželis, T. 2015b. „Apriorinės čiabūties egzistencialumo struktūros Martino Heideggerio veikale *Būtis ir laikas* (pokalbis su veikalo vertėju T. Kačerauskas)“, *Logos* 83: 78–85.
23. Vėželis, T. 2015c. „Būties ir laiko prasmės analizė M. Heideggerio fundamentaliojoje ontologijoje, I dalis (pokalbis su veikalo vertėju T. Kačerausku)“, *Logos* 85: 62–67.
24. Vėželis, T. 2015d. „Būties ir laiko prasmės analizė M. Heideggerio fundamentaliojoje ontologijoje, II dalis (pokalbis su veikalo vertėju T. Kačerausku)“, *Logos* 86: 75–85.
25. Vyčinas, V. 2002. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Vilnius: Mintis.
26. Žukauskaitė, A. 1997. *Subjektyvumo metafizikos krizė: M. Heideggeris, E. Levinas, J. Derrida*. Vilnius: VU leidykla.

TAUTVYDAS VĖŽELIS

The analysis of a priori existentiell (*existenziell*) and existential (*existenzial*) structures of *Dasein* in Heidegger's book *Being and Time*

Summary

The aim of this article is to discuss the main ideas explicated in Heidegger's work "Being and Time". The analysis of this book focuses primarily on the main problems of classical ontology. Heidegger concentrates on the conception of the world and explicates the basic a priori structures of *Dasein's* being. The analysis of existential structures of this work uncovers the modes of being peculiar to *Dasein*. The circle of understanding belongs to the structure of the meaning of being, which is the main axis in this philosophy. Heidegger's contention is that an object of understanding can be placed in the world. This means that an object can have meaning for *Dasein* only if it can be apprehended as having functional relations to other objects within the relational network constituting the world. The meaning of being is hence the way we understand and constitute the categories of being by our existential perception and conceptual frameworks.

Keywords: being, time, world, metaphysics, tradition